

УДК 398.837 : 393] (=161.2) : [783.29 : 78.088] (477) “20”
DOI <https://doi.org/10.15407/slavicworld2023.22.098>

ЧЕБАНЮК ОЛЕНА

кандидатка філологічних наук, старша наукова співробітниця відділу української та зарубіжної фольклористики Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського НАН України (Київ, Україна).

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-2796-7169>

CHEBANIUK OLENA

a Ph.D. in Philology, a senior research fellow at the Ukrainian and Foreign Folkloristics Department of M. Rylskyi Institute of Art Studies, Folkloristics and Ethnology of the National Academy of Sciences of Ukraine (Kyiv, Ukraine).

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-2796-7169>

Бібліографічний опис:

Чебанюк, О. (2023) Пісня-реквієм «Гей, пливе кача по Тисині...»: до питання генези та особливостей сучасного побутування фольклорного твору. *Слов'янський світ*, 22, 98–116.

Chebaniuk, O. (2023) The Song-Requiem “A Duckling Swims in the Tisza”: On the Issue of the Genesis and the Peculiarities of Modern Existence of the Folklore Work. *Slavic World*, 22, 98–116.

**ПІСНЯ-РЕКВІЄМ «ГЕЙ, ПЛИВЕ КАЧА
ПО ТИСИНІ...»: ДО ПИТАННЯ ГЕНЕЗИ
ТА ОСОБЛИВОСТЕЙ СУЧАСНОГО
ПОБУТУВАННЯ ФОЛЬКЛОРНОГО ТВОРУ**

Анотація / Abstract

Пісня «Пливе кача по Тисині...» посідає особливе місце в сучасному пісенному репертуарі українців. Сьогодні її виконують під час панахиди за героями, загиблими в російсько-українській війні. Традиція виникла нещодавно, в січні та лютому 2014 року ця пісня супроводжувала прощання з героями, загиблими під час Революції Гідності.

В Україні пісню знають усі. Фольклористи, мовознавці, журналісти присвятили численні дослідження вивченню її генези, мовних особливостей, специфіки образності, своєрідності побутування та виконання. Пісню «Пливе кача...» вважали лемківською народною піснею, баладою, піснею літературного походження, піснею часів Першої світової війни, українських партизанів часів Другої світової війни. Аналіз друкованих джерел свідчить, що перший запис пісні як фольклорного твору зробив у 1938 році композитор Дезидерій Задор у с. Воловець Мукачівського району на Закарпатті, надрукував у збірнику 1944 року. Текст пісні – це монолог сина, який покидає матір і йде на чужину. Дезидерій Задор вважав її народною, зарахував до українських соціально-побутових пісень. Музиколог Володимир Гошовський 1961 року в с. Березово Хустського району Закарпатської області записав текст і мелодію пісні «Пливе кача по Тисині», атрибутував як «мандрівну». Віра Баганич, солістка Закарпатського народного хору, на початку 1960-х років вперше а саррелла виконала її зі сцени. Запис пісні на платівці з'явився 1972 року й відтоді пісня в авторських обробках ввійшла до репертуару багатьох естрадних гуртів. Пісня в багатоголосному виконанні гурту «Пікардійська терція» стала тим варіантом, який є реквіємом загиблим за Україну. Фольклорист Василь Сокіл висунув гіпотезу, що текст пісні належить закарпатському письменнику Василю Гренджі-Донському, її виконували воїни УПА під час Другої світової війни та в часи визвольних змагань. З цією версією не погоджувався відомий мовознавець Василь Німчук. Він здійснив ґрунтовний аналіз уживаної лексики у варіантах тексту пісні, порівняв із лексикою закарпатських пісень інших жанрів. Учений дійшов висновку, що «Пливе кача по Тисині...» є народною закарпатською піснею, а текст Василя Гренджі-Донського є її літературною обробкою. У народному тексті «Пливе кача...» використовуються сталі формули, кліше, *loci communes*, образи. Вони вживаються у багатьох жанрах закарпатського і на загал українського фольклору. Мотиви води, що сполучає світ людей і світ потойбіччя, паралелізм водоплавного птаха і героя твору має індоєвропейське коріння. Теорія формульності фольклорних епічних текстів, розроблена А. Лордом і М. Перрі, доповнена у роботах українського фольклориста Ф. Колесси. Зіставний аналіз різних фольклорних творів зі спільними мотивами, кліше, *loci communes*, використаних у фольклорних варіантах пісні «Пливе кача» є підтвердженням теорії Лорда-Перрі-Колесси. Популярність пісні серед українських музикантів сприяв її запис у виконанні Віри Баганич на платівку (1972). З того часу пісню «Пливе кача...» виконувало багато українських му-

зикантів. Гурт «Піккардійська терція» зробив багатоголосну обробку фольклорного тексту. Цей варіант поширився після 2014 року і став виконуватися як поховальна пісня. Історія записування, виконання й дослідження пісні «Гей, пливе кача...», аналіз фольклорних і авторських текстів, варіантів і версій різними вченими і спеціалістами з різними підходами до аналізу, методиками й методами дослідження дають можливість скласти цілісну картину виникнення та функціонування новітніх фольклорних і фольклоризованих творів. Історія побутування пісні «Гей, пливе кача по Тисині...» дає змогу простежити механізми, які впливають на створення нових варіантів і нових версій пісень у нових обставинах сьогодні.

Ключові слова: пісня-реквієм, поховальний фольклор, Революція Гідності, російсько-українська війна.

The song “A Duckling Swims in the Tisza” has a special place in the modern song repertoire of Ukrainians. It is performed nowadays during the memorial service for the heroes who died in the Russian–Ukrainian war. The tradition has arisen recently. The song has accompanied the farewell to those who died during the Revolution of Dignity in January and February 2014. Everyone in Ukraine knows the song. Folklorists, linguists, journalists have devoted numerous investigations to the study of its genesis, language features, specificity of imagery, originality of living and performance. The song “A Duckling Swims in the Tisza” has been considered as Lemky folk song, a ballad, a song of literary origin, a song of the First World War, and of the Ukrainian partisans of the period of the Second World War. Analysis of the printed sources shows that the first recording of the song as a folklore work has been made by the composer Dezső Zádor in the village of Volovets in Mukachevo district of Transcarpathia in 1938, published in a collection in 1944. The text of the song is a monologue of a son who leaves his mother and goes to a foreign land. Dezső Zádor has considered it a folk work, included it to Ukrainian social songs. In 1961, musicologist Volodymyr Hoshovskyi has recorded the text and melody of the song “A Duckling Swims in the Tisza” in the village of Berezovo in Khust district of Transcarpathia region, and attributed it to «traveling». Vira Bahanych, a soloist of the Zakarpattian People’s Choir, performed it a cappella for the first time from the stage in the early 1960s. The recording of the song on a record has appeared in 1972, and since then the song in original arrangements has entered the repertoire of many pop bands. The song is performed polyphonically by the group “Pikkardian Tertsiia”. It has become the version that is a requiem for those who died for Ukraine. Folklorist Vasyl Sokil has put forward the hypothesis that the text

of the song belongs to Zakarpattian writer Vasyl Grendzha-Donskyi. It has been performed by Ukrainian Insurgent Army soldiers during the Second World War and during the liberation struggles. Well-known linguist Vasyl Nimchuk disagrees with this version. He has conducted a thorough analysis of the vocabulary and song text variants, compared it with Zakarpattian songs of other genres. The scientist has concluded that “A Duckling Swims in the Tisza” is a folk song, the text of Vasyl Grendzha-Donskyi is its literary adaptation. Fixed formulas, loci communes, clichés, images are used in the folk text “A Duckling Swims in the Tisza”. They are present in many genres of Zakarpattian and Ukrainian folklore in general. The motifs of water, which connects the world of people and the world beyond, the parallelism of a water fowl and the hero of the work have Indo-European roots. The theory of the formulaic nature of folklore epic texts, developed by A. Lord and M. Perry, is supplemented by the works of the Ukrainian folklorist F. Kolesa. A comparative analysis of various folklore works with motifs, clichés, loci communes used in folklore variants of the “A Duckling Swims in the Tisza” is a confirmation of the Lord-Perry-Kolesa theory. The popularity of the song among Ukrainian musicians is facilitated by its recording performed by Vira Baganych on a record (1972). Since that time, the song “A Duckling Swims in the Tisza” has been performed by many Ukrainian musicians. The group “Pikkardian Tertsiiia” has submitted a polyphonic treatment of a folk text. This version has been spread in 2014 and started to be performed as a funeral song. The history of recording, performance and research of the song “A Duckling Swims in the Tisza”, the analysis of folklore and author’s texts, variants and versions by various scientists and specialists with different approaches to analysis, methods and methodologies of research make it possible to compile a complete picture of the emergence and functioning of the latest folklore and folklorized works. The history of the song “A Duckling Swims in the Tisza” makes it possible to trace the mechanisms that influence the creation of new versions and new versions of songs under new circumstances today.

Keywords: song-requiem, funeral folklore, Revolution of Dignity, Russian-Ukrainian war.

Вступ. Пісня «Гей, пливе кача по Тисині...» сьогодні в Україні посідає особливе місце. Її знають усі, але виконують, як правило, тільки за однієї нагоди – під час прощання із загиблими захисниками Батьківщини в російсько-українській війні. Така традиція з’явилася відносно нещодавно,

а саме під час Євромайдану 2013–2014 років. У січні та лютому 2014 року зі сцени Майдану вона звучала в момент прощання із загиблими під час Революції Гідності. Сьогодні пісня «Гей, пливе кача по Тисині...» для кожного українця є твором сакральним. Її часто називають піснею-реквіємом, за своїми структурними і поетичними ознаками, обрядовим виконанням пісня наближається до українського традиційного жанру поховальних пісень. Після Майдану 2013–2014 років в Україні з'явився підвищений інтерес до питань генези та побутування пісні «Пливе кача...». Вона перекладена англійською, іспанською, угорською, словацькою й іншими мовами. Українські науковці, музиканти та журналісти запропонували багато версій походження пісні «Пливе кача...». Її вважали то лемківською народною піснею, то баладою, то піснею літературного походження, часів Першої світової війни, піснею українських вояків часів визвольних змагань під час Другої світової війни тощо.

Аналіз джерел. Дослідження українських фольклористів, етномузикологів, мовознавців, культурологів (Д. Задор, В. Гошовський, В. Сокіл, В. Німчук, В. Падяк, З. Гнатів, О. Сможаник та ін.) дають підстави спростувати нібито лемківське коріння пісні «Пливе кача...» й визначити ареал її поширення (Закарпатська область, Тячівський, Хустський, Іршавський райони). Вірш закарпатського поета Василя Гренджи-Донського «Плавле кача»(1923), вірогідно, є «олітературненим» варіантом фольклорного тексту, а записи його народних версій, наприклад, на Сколівщині (В. Сокіл), свідчать про поширення й популярність пісні за межами закарпатського регіону. **Мета і завдання роботи** полягає у спробі з'ясувати генезу «Пливе кача...» як фольклорного твору і на основі аналізу дискографії та концертного виконання пісні (1972–2002) простежити, як локальний фольклорний текст поширюється через концертне виконання й медіаресурси та при певних історичних обставинах набуває статусу загальнонаціонального

надбання. Звернення українців до своєї традиційної культури, до пошуків джерел самоідентифікації й антиколоніальних дискурсів диктує саме життя, що й зумовлює **актуальність даної праці**.

Основна частина. 22 січня 2014 року на Майдані від снайперської кулі загинули протестувальники Сергій Нігоян і Михайло Жизневський, пізніше від отриманих поранень померли Юрій Вербицький, Роман Сенік й Олександр Бадера. Це були перші жертви протистояння майданівців і провладних структур під час Революції Гідності. 26 січня 2014 року у Михайлівському Золотоверхому соборі в Києві відбулася панахида за білорусом Михайлом Жизневським, труну пронесли вулицями Володимирською, Богдана Хмельницького, Хрещатиком до місця загибелі героя – біля барикад на вулиці Михайла Грушевського. Ведучий сцени Майдану Євген Нищук на прохання побратимів М. Жизневського ввімкнув запис «Гей, пливе кача...» у виконанні гурту «Піккардійська терція». За словами друзів загиблого, це була його улюблена пісня. Згодом запис цієї пісні лунав 21 лютого 2014 року зі сцени Майдану, коли прощалися з Небесною Сотнею – загиблими протягом 18–20 лютого повстанцями проти режиму Януковича.

«Почали на руках виносити до сцени труни із загиблими майданівцями, і це була якась така зовсім ірреальна візуалізація пісні, ніби ці труни дійсно плывуть по Майдану. І цей тужливий плач-діалог матері й сина емоційно точно відповідав загальному психологічному стану всіх присутніх. Я чув цю пісню від багатьох наших виконавців, але тоді на Майдані вона прозвучала так моторошно, і водночас так потужно, до якоїсь незбагненої душевної глибини і скорботи, мені навіть важко її словами передати», – згадував учасник Революції Гідності Олександр Лунько ¹.

Серед майданівців пісня спочатку не сприймалася як драматично-трагічна, а, радше, як елегійно-сумна. Те, що пісня

«Гей, пливе кача по Тисині...» у виконанні «Піккардійської терції» часто звучала на Майдані протягом грудня 2013 – лютого 2014 року згадує мовознавець Василь Німчук: «Ми пісню “Плине кача по Тисині...” чули безліч разів, ідучи на роботу до Інституту української мови, розташованого на вул. М. Грушевського, та перед мітингами на Майдані по неділях. Мені, закарпатцеві, було приємно її чути, але трохи дивувало те, чому пресмутний фольклорний твір так часто передають. Виявилось, що його полюбили постійні учасники протесту на Майдані. “Пливе кача...” була улюбленою піснею білоруса М. Жизневського, який другим загинув “в чужім краю” під час Євромайдану» [6, с. 80]. Інші учасники Революції Гідності теж підтверджують, що трагічного сприйняття пісні не було до панахиди за загиблими протягом 18–20 січня 2014 року: «Я співаю в хорі, й ще задовго до початку Майдану ми з моєю подругою вивчили “Качу”, розклали на два голоси. Ми її співали, це було дуже красиво, і ми тоді не бачили там такого трагізму і драми, яку бачать зараз усі в цій пісні», – згадує Галина Поштаренко – координаторка загону швидкого реагування і домедичної допомоги на Майдані 2013–2014 років, багаторічна учасниця капели «Дніпро» при Київському національному університеті. З 18 по 21 лютого 2014 року в дівчат був заздалегідь запланований виступ у Литві. Виїхали напередодні та, дізнавшись про події в Маріїнському парку, активно підключилися до організації вільнюського Майдану біля посольства України в Литві. «Заспівали на відкритті цього Майдану Гімн України і “Качу”. Коли підійшли до посольства, ми з Юлею плакали, заспівали її і вона просто лягла на душу. І тільки через кілька днів дізналися, що ця пісня стала плачем за загиблими на Майдані. Це дуже вразило, це, знаєте, було таке містичне передчуття, що ми мали цю пісню вивчити раніше для того, щоб з такої трагічної нагоди вже знати, як це співається» [7, с. 98].

Після Революції Гідності значно зросло зацікавлення піснею «Пливе кача...». Її представляли то як лемківську народ-

ну пісню, то як стрілецьку, то як баладу. Українські фольклористи, мовознавці, журналісти й краєзнавці провели аналіз записів тексту й мелодії пісні «Пливе кача...» та запропонували свої версії й відповіді на низку питань про її походження, регіональну та жанрову приналежність, час виникнення тощо. Серед видань лемківського фольклору не виявлено записів бодай близьких варіантів пісні «Пливе кача...». Немає її ні серед текстів академічного видання корпусу українських балад, ані серед записів стрілецьких пісень². Запис Дезидерія Задора³ в селищі Воловець (нині Мукачівського р-ну Закарпатської обл.) 1938 року під час наукової експедиції є першим відомим на сьогодні фольклорним записом пісні «Пливе кача...». Цей текст і мелодія були надруковані у збірнику «Народні пісні підкарпатських русинів», упорядкованому Д. Задором, Ю. Костьом та П. Мислославським, який вийшов друком у 1944 році в Ужгороді [5]. Пісню атрибутовано як соціально-побутову, подано мелодію в одноголосному варіанті з приміткою, що виконується вона *parlando*, тобто речитативом. Текст є монологом сина, що звертається до матері з проханням його не лаяти.

Плаве качка по Тисинѣ, плаве качка по Тисинѣ,
мамко моя, не лай менѣ, мамко моя, не лай менѣ.

Залаешь ми въ злу годину,
Самъ не знаю, де погину.

Погину я въ чужімъ краю,
Хто ми буде брати яму?
Будуть брати чужѣ люде,
Та ци тобѣ жаль не буде?

[5, с. 49].

На думку львівського фольклориста, доктора наук, професора Василя Сокола пісня «Пливе кача по Тисині...» має літе-

ратурне походження, а її автором є маловідомий широкому загалу закарпатський письменник і перекладач Василь Ґренджа-Донський (1897–1974). Василь Ґренджа-Донський був уродженцем закарпатського містечка Волове (нині Міжгір'я), учасником Першої світової війни, активним діячем Закарпатської Русі. У своїх поетичних творах широко використовував як фольклорні сюжети й мотиви, так і прийоми та засоби народної символіки й поезики. У збірнику його поезій «Квіти з терням» (1923) є вірш:

*Плавле кача по Тисині;
«Мамко моя, не лай нині,
Залаєш ми в злу годину,
Сам не знаю, де погину».
Залає мати сина, лає,
Син додому не вертає...
Серед поля, на долині
Лягло серце у тернині!*

[3, с. 33]

Василь Сокіл записав 1982 року в с. Ялинкувате Сколівського району Львівської області (від Агафії Коруд, 1921 р. н.), такий фольклорний варіант пісні:

*Тиха вода по піщині,
Мамко моя, не лай мені.
Залаєш ми в злу годину,
Сам не знаю, де погину.
Ой погину в чужім краю,
Не задзвонять – добре знаю.
Не задзвонять – добре знаю,
Хто бде копав міні яму?
Бдут копати чужі люде,
Чи жаль тобі, мамко, буде?
Жаль копати вороночка,
Та й заплаче білявочка*

[10, с. 400].

Дослідник схиляється до думки, що в пісні згадується не конкретна річка Тиса, а «тисина» як узагальнений образ води на зразок фольклорного Дунаю [9, с. 818]. Дослідивши поетичну спадщину поета Василя Гренджи-Донського, провівши порівняння з відомими на сьогодні записами пісні «Пливе кача...», Василь Сокіл робить такі висновки: «1) Незаперечний факт, що автором вірша «Пливе кача по тисині» був В. Гренджа-Донський; 2) Літературний твір фольклоризувався в різних варіантах; 3) Прив'язка до конкретної назви річки Тиси чисто умовна, адже скоріше йдеться про тиху, заплавну воду (озерце); 4) Мотив загибелі сина актуалізувався у часи Карпатської України, тому виявлені народні варіанти розповсюдилися за принципом концентричного кола (Хустщина, Воловеччина, Сколівщина); звичайно, хвилі можуть заходити і далі; 5) Тема загибелі захисників Вітчизни стала на часі і сьогодні, надто ж у момент поховання «Небесної сотні» [9, с. 820].

З Василем Соколом не погоджувався мовознавець, доктор наук Василь Німчук. Опираючись на лексичний аналіз відомих варіантів тексту пісні «Пливе кача по Тисині...», він аргументовано доводив її закарпатське походження. Твір В. Гренджи-Донського вважав «псевдолітературним» варіантом фольклорного тексту [6, с. 85]. На нашу думку, фольклоризм тексту вірша Василя Гренджи-Донського, який не тільки щедро використав у своєму творі народну символіку, а й розпочав його розлогою фольклорною цитатою, є досить поширеним явищем. З одного боку, надмірне використання народних мотивів, поетичних засобів, сталих формул призводить до широкої популярності авторського твору серед масової аудиторії, з іншого – веде до фольклоризації твору, а, отже, до анонімності, неминучої втрати авторства, варіативності й появи нових версій. Вірогідно, саме цей текст літературного походження ліг в основу авторського виконання сучасними музикантами пісні як вояцької, приписування її до пісень

стрілецьких, повстанських. Наприклад, як упівську пісню виконували «Пливе кача...» Тарас Чубай і Андрій Скрыбін (альбом «Наші партизани», 2000).

Дослідник фольклору Закарпаття Іван Хланта вважає, що пісня виникла в часи боротьби за Карпатську Україну в березні 1939 року. «Найбільше побутує вона саме в цих районах – починаючи від села Луг Рахівського району, Великий Бичків, Бурштин, Сокирниця, Хуст, Велика Копаня і Королево, де протікає Тиса. І майже в кожному селі І. Хланти вдавалося записати цю пісню» [2, с. 82].

Журналіст і дослідник Закарпаття Валерій Падяк у книзі «Плаве кача по Тисині...» (2017) скрупульозно розглянув структуру, поетику, історію запису варіантів текстів і мелодій пісні та їхню жанрову приналежність в контексті закарпатської фольклорної традиції, зокрема, т. зв. «вояцьких» пісень. В. Падяк проаналізував такі основні мотиви пісні, як водоплавні птахи – провісники смерті, лайка і насварювання матері своїх дітей, передчуття героєм своєї смерті в різних пісенних жанрах закарпатського пісенного фонду. На його думку, першотекстом пісні була балада, основною дійовою особою – дівчина, подією – заборона матері кохати обранця й життєвий вибір героїні – самогубство у водах річки. У функціонуванні пісні виділяє два етапи: «Перший – це пісня про жіночу долю. Другий – це пісня про долю вояка. Водорозділом між ними стала Перша світова війна» [8, с. 45]. Валерій Падяк асоціює популярний сьогодні народнопоетичний твір «виключно із подіями Першої світової війни. Коли з російського, сербського й італійського фронтів до рідних домівок у Карпатах з австро-угорського війська не повернулися тисячі вояків-русинів». При тому автор зауважує певну невідповідність популярної пісні до жанру вояцьких пісень: «Не зрозуміло з оповіді, наприклад, з яких міркувань вояк просить матір “не ляяти му”, тобто не сварити його? У чому його провина? І чому він має сумнів щодо любові та душевних пере-

живань Тої, у якої сина забрали на війну (“ци не жаль ти, мамко, буде?”) [8, с. 47]. Також у автора виникає питання, а що ж спонукало відомого музиканта Дезидерія Задора віднести пісню до соціально-побутових, а не до вояцьких пісень. Відповідь на свої питання Валерій Падык вбачає у тому, що у цій пісні «мотивація слів здебільшого напівпрозора, розмита і це свідчить, що текст балади був пристосований до нових реалій. У цьому випадку – подій війни» [8, с. 47].

На нашу думку, відповіді на ці питання дає запис «Пливе кача по Тисині...», здійснений етномузикологом Володимиром Гошовським у 1961 році в с. Березове Хустського району. Саме у цьому варіанті пісні з’являється діалог сина і матері:

Та де би, сину, не жаль, (2)
Кой ти в моім серци лежав (2)
[1, с. 382].

Володимир Гошовський провів ґрунтовний аналіз мелодії, змісту й манери виконання пісні, атрибутував її як «мандрівну», «оригінальний пісенний жанр, поширений також у фольклорі інших народів Центральної Європи. Ці пісні створювалися селянами-бідняками, які у зв’язку з погіршенням економічного становища в селі кидали свої рідні місця й починали мандрувати світом у пошуках роботи та кращої долі» [1, с. 28]. Аналізуючи «Пливе кача по Тисині...» та іншу мандрівну пісню «Пливе кача пливе, сама собі рабче...», він атрибутує їх як «записані на території східноверховинського музичного діалекту, але належні за своїм стилем до асимільованих у боржавському діалекті міграційних пісень» [1, с. 384]. Дослідник зазначає, як і Дезидерій Задор, що співаються такі одноголосні пісні речитативом, що «на цей сумний і виразний наспів співаються також ліричні та лірично-побутові пісні про тяжку долю». Як на варіанти таких текстів Володимир Гошовський дає посилання на збірники закарпатських народних пісень М. Врабеля, Г. А. Де-Волана і З. Васи-

ленко [1, с. 385]. Проте, у цих збірниках ми не бачимо тексту як варіанта досліджуваної нами пісні «Пливе кача...», натомість, містяться спільні з нею мотиви, загальнофольклорні формули, що вживаються у піснях різних жанрів. Так, у збірнику Г. А. Де-Волана у родинно-побутовій пісні дочка скаржиться на матір, що віддала її заміж не по-любіві:

Мамко моя, не лай менѣ,
Залаешь ми въ злой годинѣ;
Залаешь ми въ злу годину,
Не будешь знать, де погину ⁴.

Валерій Падык детально розглянув усі спільні для досліджуваного нами тексту формули й loci communes, які трапляються в записих закарпатського фольклору від середини ХІХ ст. (Я. Головацький) до радянських часів (В. Гошовський) [8].

Прикметно, що записаний Володимиром Гошовським варіант контамінується із мотивом, що часто використовується у вояцьких піснях:

Не плач, мамко, та й не дуже, (2),
Я ранений, та й не дуже. (2)
Головочка на четверо, (2)
А сердечко на шестеро. (2)

Заклич, мамко, столярика, (2)
Найкращого малярика. (2)
Най ми хижку ізбудує,
Та й на чорно помалює (2)

[1, с. 383].

Такі контамінації підтверджують гіпотезу, що пісня могла використовуватися у функції вояцької пісні під час воєн, які відбувалися на українських етнічних територіях протягом ХХ ст. Нині це протистояння продовжується і, на жаль, пісня з мотивом прощання і передчуття скорої смерті «на чужині» залишається актуальною.

Згідно з теорією формульності фольклорних епічних текстів, розробленою А. Лордом і М. Перрі, доповненою у працях українського фольклориста Ф. Колесси, фольклорні тексти не виникають шляхом створення заново кожного разу, а контамінуються, складаються із вже відомих, загальноживаних формул, клішованих словосполучень, загальних місць, стандартних поетичних засобів [11]. Зіставний аналіз закарпатських фольклорних творів різних жанрів зі спільними мотивами, кліше, *loci communes*, використаних у фольклорних варіантах пісні «Пливе кача», на нашу думку, є підтвердженням теорії Лорда-Перрі-Колесси.

Отже, розглянувши фольклорні записи пісні «Пливе кача по Тисині...», можемо підсумувати, що у всіх відомих варіантах в інципті – початковій структурі пісенного тексту – за законами народної поетики застосовується психологічний паралелізм між картиною природи та її символічним значенням у традиційній моделі світу. Вода у міфології майже всіх народів є медіатором між своїм і чужим простором, світом живих і світом мертвих, а водоплавні птахи – провісниками смерті або душами померлих. Ці мотиви широко використовуються у різних жанрах українського фольклору, зокрема піснях рекрутських, солдатських, вояцьких, баладах, а також голосятнях і плачах. Наприклад, закарпатська пісня часів Першої світової війни, вміщена у «Місяцеслові на 1917 рік», упорядкованому Августином Волошином, має такий початок:

Плине качур по Дунаю...
Дай ми, Боже, что гадаю,
Я ще гадав вандровати,
Айбо мушу воевати

[3, с. 34].

Загальним місцем є також мотив неминучої скорої смерті героя, що пов'язаний зі стійкою фольклорною формулою «копання ями» як майбутньої могили героя. Ця формула вживається у багатьох українських народних пісенних текстах різних жанрів, зокрема, архаїчних за походженням календар-

но-обрядових піснях (напр., русальних: «Проведу русалочку до ямки, а сама вернуся до мамки»).

Василь Німчук звернув увагу на дієслово «ляяти», вживане у всіх варіантах «Пливе кача...». Він зазначив, що у говірках сіл, розташованих у басейні ріки Тиси, зберігається праслов'янська семантика цього слова «проклинати». Зазначимо, що не тільки на Закарпатті, але й на всій українській етнічній території до сьогодні зберігається осуд прокльонів і страх материнських проклять. Погоджуємося із дослідником, що «Материне прокляття – окрема тема у фольклорі, зокрема в українському...» [6, с. 84].

Популярності в українській аудиторії поціновувачів фольклору став варіант пісні, записаний Вірою Баганич в селі Воловець від своєї матері.:

Гей, пливе кача по Тисині, (2)
Мамко моя, не лай мені. (2)
Гей, залаєш ми в злу годину, (2)
Сам не знаю, де погину, (2)
Гей, погину я в чужім краю, (2)
Хто ми буде брати яму? (2)
Гей, виберуть ми чужі люде, (2)
Ци не жаль ти, мамко, буде? (2)
Гей, якби мені, синку, не жаль, (2)
Ти на моїм серці лежав. (2)
Гей, пливе кача по Тисині, (2)
Мамко моя, не лай мені (2)
[8, с. 51].

Музичне аранжування, розспівність, багатоголосся й висока культура виконання пісні ансамблем «Пікардійська терція» сприяло подальшій популяризації пісні вже на початку ХХІ ст. і, відповідно, в аудиторії нового покоління. Дослідники української пісенної традиції та сучасних її інтерпретацій зазначають, що першою зі сцени заспівала в манері а-капелла «Пливе кача...» солістка Державного заслуженого Закарпатського народного хору Віра Баганич у 1960-х роках. Запис піс-

ні на платівці фірми «Мелодія» з'явився у 1972 році, що значно розширило аудиторію поціновувачів як народної пісні, так і співачки. У 1986 році «Пливе кача...» ввійшла до репертуару ВІА «Ватра», спочатку у виконанні Оксани Білозір, пізніше – в дуеті з Віктором Морозовим (1989). Згодом канадський ансамбль «Черемшина» включив її до свого альбому «Cheremshyna (volume 3)» (1990). Як пісню УПА виконували «Пливе кача...» Тарас Чубай і Андрій Скрябін (альбом «Наші партизани», 2000). Обробку для багатоголосного й розспівного (а не речитативного як у фольклорних варіантах пісні) виконання мелодії здійснив гурт «Пікардійська терція» (альбом «Ельдорадо», 2002). Аранжування фольклорного тексту здійснив художній керівник ансамблю В. Якимець (поклав на ноти І. Шульга): «Дванадцять років тому», – згадував в інтерв'ю Володимир Якимець, – «коли записували цю пісню, навіть і не передбачали, що вона звучатиме як жалобна. Нам важливо було, щоби люди пам'ятали свій фольклор, а “Пливе кача”, на нашу думку, – найкращий зразок фольклору, отож, ми хотіли, щоб через наше виконання такі пісні набували другого життя» [4, с. 4]. Власне саме цей варіант пісні став взірцем для всіх виконавців, які зверталися до цього твору після Євромайдану, зокрема, Мар'яна Садовська, гурт «Еней», капела імені Дмитра Ревуцького, а також хор Київської православної академії. Саме цей варіант пісні гурту «Пікардійська терція» нині виконується як реквієм за загиблими захисниками України.

Висновки. Аналіз відомих на сьогодні варіантів записів пісні «Гей, пливе кача по Тисині...» дає можливість простежити, як формувався текст і мелодія пісні у фольклорному середовищі Закарпаття, як поширювалися і варіювалися текст і мелодія пісні в часі та просторі, як пісня потрапила до концертного виконання й зацікавила українських поп музикантів і, зрештою, стала загальнонаціональним реквіємом за загиблими героями України. Трагічні події Євромайдану визначили місце пісні «Гей, пливе кача по Тисині...» не тільки

в історії української музичної культури, а й в історії України загалом. Історія записування, виконання й дослідження пісні «Гей, пливе кача...», аналіз фольклорних і авторських текстів, варіантів і версій різними вченими і спеціалістами з різними підходами до аналізу, методиками й методами дослідження дають можливість скласти цілісну картину виникнення та функціонування новітніх фольклорних і фольклоризованих творів. Історія побутування пісні «Гей, пливе кача...» дає змогу простежити механізми, які впливають на створення нових варіантів і нових версій пісень у нових обставинах сьогодні.

ПРИМІТКИ

¹ Записала Чебанюк О. Ю. 1. III. 2015 р. у м. Київ від Лунько О. А., 1955 р. н.

² Як стрілецька пісня «Пливе кача...» не виконувалася, проте, була znana у карпатському регіоні. Висловлюємо подяку доктору філологічних наук, досліднику фольклору національного спротиву пані Оксані Кузьменко за консультацію з цього питання.

³ Задор Дезидерій (1912–1985) – український композитор, диригент, піаніст, фольклорист, педагог.

⁴ Де-Воллан Г. А. Угро-русские народные песни. Санкт-Петербург, 1885. 420 с. с. 33–34.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Гошовський В. Українські пісні Закарпаття. Львів, 2003. 478 с.

2. Гнатів О., Сможаник З. Образно-символічна та інформаційна наповненість українських народних пісень (на прикладі «Гей, пливе кача по Тисині»). *Молодь і ринок: щомісячний науково-педагогічний журнал Дрогобицького державного педагогічного університету*. № 12 (119). Дрогобич, 2014. С. 82.

3. Гренджа-Донський В. Твори / упоряд., вступ. ст. та приміт. О. Мишанича. Ужгород : Карпати, 2001.

4. Козирева Т. Під голоси «пиккардійців» ми вшановуємо героїв Майдану. *День*. 2014. 5 березня. № 40. С. 4–5.

5. Народні пісні подкарпатських русинів / збір. Д. Задор, Ю. Костьо, П. Мислославский. Унгвар, 1944. 114 с. URL : https://uk.wikisource.org/wiki/1._1944.djvu/49 (дата звернення: 02.04. 2024).
6. Німчук В. До питання походження пісні «Пливе кача по Тисині». *Слово і час*. Київ, 2015. № 7. С. 79–85.
7. *Майдан. Пряма мова*. Кн. 1 / упоряд. О. Ю. Чебанюк, О. Ю. Ковальова. Київ : Музей Революції гідності, 2019. 448 с.
8. Падяк В. «Пливе кача по Тисині»: Перша світова війна у карпаторунсинському пісенному фольклорі. Ужгород, 2017. 118 с.
9. Сокіл В. Про пісню «Пливе кача по Тисині». *Народознавчі зошити*. Львів, 2014. № 4 (118). С. 17–82.
10. Фольклорні матеріали з отчого краю / збір. В. Сокіл, Г. Сокіл. Львів, 1998. 614 с.
11. Lord Albert Bates. Composition by Theme in Homer and South Slavic Epos. *Transactions of the American philological Association*. 1951. Vol. 89.

REFERENCES

1. HOSHOVSKYI, Volodymyr. *Ukrainian Songs of Transcarpathia*. Lviv, 1968, 478 pp. [in Ukrainian].
2. HNATIV, O., Z. SMOZHANYK. Figurative-Symbolic and Informational Content of Ukrainian Folk Songs (Exemplified by “A Duckling Swims in the Tisza”). *Youth and Market: Monthly Scientific and Pedagogical Journal of Drohobych State Pedagogical University*. Drohobych, 2014, no. 12 (119), pp. 82 [in Ukrainian].
3. MYSHANYCH, Oleksa, compiler. *Vasyl HrendzhaDonskyi. Works*. Prefaced and annotated by Oleksa MYSHANYCH. Uzhhorod: Carpathians, 2001 [in Ukrainian].
4. KOZYRIEVA, Tetiana. With the Voices of ”Pikkardians” We Honor the Heroes of the Maidan. *Day*, March 5, 2014, no. 40, pp. 4–5 [in Ukrainian].
5. ZÁDOR, Dezső, Yurii KOSTIO, P. MYSLOSLAVSKYI, compilers. *Folk Songs of the Subcarpathian Ruthenians*. Ungvár, 1944, 114 pp. [online] [viewed 2 April, 2024]. Available from: https://uk.wikisource.org/wiki/1._1944.djvu/49 [in Ukrainian].
6. NIMCHUK, Vasyl. On the Issue of the Origin of the Song “A Duckling Swims in the Tisza”. *Word and Time*, 2015, no. 7, pp. 79–85 [in Ukrainian].
7. CHEBANIUK, Olena, Oksana KOVALOVA, compilers. *Maidan. Direct Speech. Book 1*. Deciphered and annotated by Olena CHEBANIUK, Oksana

KOVALOVA. National Memorial Complex of the Heroes of the Heavenly Hundred – Museum of the Revolution of Dignity; NAS of Ukraine M. Rylskyi Institute of Art Studies, Folkloristics and Ethnology. Kyiv: National Museum of the Revolution of Dignity, 2019, 448 pp. (Oral Story of the Maidan) [in Ukrainian].

8. PADIAK, Valerii. “A Duckling Swims in the Tisza”: *The First World War in Carpathian-Ruthenian Song Folklore*. Uzhhorod, 2017, 118 pp. [in Ukrainian].

9. SOKIL, Vasyl. About the song “A Duckling Swims in the Tisza”. *The Ethnology Notebooks*, 2014, no. 4 (118), pp. 17–82 [in Ukrainian].

10. SOKIL, Vasyl, Hanna SOKIL, compilers, collectors. *Folklore Materials from the Fatherland*. Lviv, 1998, 614 pp. [in Ukrainian].

11. LORD, Albert Bates. Composition by Theme in Homer and South Slavic Epos. *Transactions of the American Philological Association*, 1951, vol. 89 [in English].

Отримано / Received 05.06.2023

Рекомендовано до друку / Recommended for publishing 14.12.2023